

Imperij mora umreti

7. 4. 2022

Številka: 14/2022

Avtor:

- Denis Mancevič

Računalniška obdelava: Katja Bidovec in Arne Hodalič

Zakaj se je Rusija zapletla v bratomorno vojno z Ukrajino in kakšne posledice bo ta imela zanjo

Naslov je izposojen iz obsežne monografije ruskega raziskovalca in novinarja Mihaila Zygarja (<https://alpinabook.ru/catalog/book-imperiya-dolzha-umeret/>), ki v stilu dokumentarne žurnalistike popisuje več deset let trajajoči razpad ruskega imperija. A če zna kdo pomisliti, da je govor o Ruski federaciji (v nadaljevanju RF) in trenutnem dogajanju, se moti. Dogodki se odvijajo v časovno sicer precej strnjenem obdobju dobrih dvajsetih let, od konca 19. stoletja do oktobrske revolucije 1917. Kaj ima ta boleča zgodovinska izkušnja carske Rusije opraviti z današnjim dogajanjem v Ukrajini, brutalno uporabo vojaške sile za doseganje političnih ciljev ruske elite? Zelo veliko. Številni dogodki in družbenopolitična dinamika tako znotraj Rusije kot tudi v mednarodnem okolju zelo prozorno kažejo na to, da RF, oblikovana ob razpadu Sovjetske zveze (v nadaljevanju SZ) 1991, počasi, a precej enosmerno stopica po poti carske Rusije izpred 100 let. Tako se povsem zna zgoditi, da bodo raziskovalci čez nekaj desetletij dogajanje 24. februarja 2022 označevali podobno, kot danes ocenjujemo posamezne ključne dogodke izpred 100 let, recimo spodletelo revolucijo 1905. leta. Kot začetek konca nekega obdobja, družbenopolitične ureditve znotraj ene države, ki pa ima zaradi svoje velikosti in geopolitičnega vpliva tudi obsežen in dolgoročni vpliv na širši svet.

Rusija in njen vpliv v postsovjetskem prostoru

V povezavi z rusko invazijo na Ukrajino (ki je v Rusiji zaradi zagrožene zaporne kazni ne sme nihče imenovati drugače kot »posebna vojaška operacija«) danes slišimo veliko analiz vzrokov, pri čemer je večina medijskega diskurza osredotočenega predvsem na razlago o vojaškem približevanju zveze Nato Rusiji, ki se manifestira skozi morebitno članstvo Ukrajine (in Gruzije) v zavezništvu, namestitvi oborožitvenih sistemov zavezništva v tej državi ter posledični domnevni vojaški ogroženosti RF in njenih vitalnih interesov. Prozahodna usmeritev omenjenih dveh držav, ki se je izražala tudi skozi t. i. barvne revolucije v prvem desetletju 21. stoletja, je bila skladno s prevladujočo razlago v Rusiji temu prostoru »vsiljena od zunaj« (predvsem s strani ZDA). Medtem seveda prozahodne politične elite v Ukrajini ter Zahod slednje pripisujeta svobodni izbiri prebivalstva, ki si želi drugačnega modela razvoja in si zatorej prizadeva za zблиžanje z evroatlantskimi integracijami (EU, Nato). Ruski pogled je zelo blizu realistični teoriji mednarodnih odnosov (MO), ki posledično rusko invazijo na Ukrajino vidi skozi percepcijo pričakovanega branjenja (z vsemi sredstvi, tudi vojaškimi) območja vpliva in nacionalnih vitalnih interesov RF; v skladu s tovrstnim teoretskim okvirom je ob nadaljevanju širitve zveze Nato na Vzhod (seveda neposredno pogojene s širitvijo moči in ne zgolj skupnih vrednot demokracije, itd.) do vojne skoraj »moralo« priti oziroma je bil konflikt neizbežen (pogled ni osamljen med teoretiki mednarodnih odnosov, prim. Mearsheimer (<https://www.mearsheimer.com/wp-content/uploads/2019/06/Why-the-Ukraine-Crisis-Is.pdf>)). Poenostavljeno je zaključek na dlani: konfliktu bi se bilo moč izogniti zgolj ob predpostavki zaustavitve širitve evroatlantskih integracij na Vzhod, kar seveda neposredno trči ob mednarodnopravno priznано načelo suverenega nastopanja držav v mednarodnem prostoru kot neodvisnih subjektov.

A ob tem ostaja precej prezrt nek drug vidik, ki je omenjeno prozahodno usmeritev posameznih držav postsovjetskega

prostora sploh omogočil in odprl pot postopnega približevanja evroatlantskim integracijam. To je izguba vpliva Rusije v prostoru, ki ga sama označuje kot t. i. bližnje sosedstvo. Slednjega seveda ne gre mešati z domnevmi o tem, da je Rusija v zadnjih desetletjih izgubila status regijske in globalne velesile, saj predvsem v vojaškem smislu to ostaja in kot vidimo na primeru posameznih vojaških konfliktov (zadnji primer med Armenijo in Azerbajdžanom leta 2021) igra izjemno pomembno vlogo, ki jo zna tudi politično unovčiti. A regijski vpliv se v svetu 21. stoletja nikakor ne meri zgolj in samo z orožjem, številom tankov in jedrskih konic. V ospredje vedno bolj prihaja t. i. mehka moč (angl. *soft power*), ki se meri s kulturnim, vrednostnim in v prvi vrsti ekonomskim vplivom (Nye 1990 (<https://www.jstor.org/stable/1148580>)). In tega Rusija skorajda linearno izgublja v prostoru, ki ga sicer smatra za lastno vplivno območje. Družbeni in gospodarski razvojni model, ki se je v Rusiji vzpostavil po kaosu devetdesetih let 20. stoletja in ki ga pooseblja vladavina Vladimirja Putina, namreč številnim državam postsovjetskega območja ne ponuja ustreznih rešitev in zanj preprosto ni več aktualen. Rusija s pomočjo številnih regijskih iniciativ (v prvi vrsti gospodarskega in vojaško-obrambnega značaja) sicer poskuša ohranjati vpliv, a je pri tem vedno manj uspešna: v Organizaciji pogodbe o kolektivni varnosti (OPKV (<https://odkb-csto.org/>)) je poleg Rusije še 5 članic (to so Belorusija, Kazahstan, Armenija, Kirgizija in Tadžikistan), ki predstavljajo manjšino vseh držav članic nekdanje SZ. Obenem je članstvo mnogih taktično pogojeno s tekmovanjem s svojimi sosedi in posledično v zavezništvu vidijo vzvod za ohranjanje ravnotežja moči v lastnem regijskem kontekstu (najbolj izrazita primera sta Kazahstan, ki regijsko tekmuje z Uzbekistanom, ter Armenija, ki je v dolgoletnem sporu in konfliktih z Azerbajdžanom; slednji se namreč vedno bolj naslanja na strateško partnerstvo s Turčijo). Podobna skupina držav je povezana tudi v gospodarsko unijo (<http://www.eaeunion.org/>), ki je bistveno bolj ohlapno organizirana kot Evropska gospodarska skupnost (predhodnica današnje EU), saj vključuje predvsem elemente carinske unije. Obenem številne centralnoazijske države nekdanje SZ v gospodarskem in političnem smislu vedno bolj aktivno razvijajo odnose s Kitajsko, katere vpliv v tej regiji se bo v naslednjem desetletju še krepil, in to prav na račun Rusije. Na zahodnih mejah je Rusija vpliv v baltskih državah že izgubila – te so si s hitrim vstopom v evroatlantske integracije pridobile potrebna varnostna zagotovila in okolje za družbenogospodarski razvoj, ki uživa veliko podporo prebivalstva.

V Ukrajini slika ni tako enoznačna, saj je država gospodarsko, kulturno, etnično in jezikovno izjemno prepletena z Rusijo, večina prebivalstva je bilingvistična, veliko je mešanih zakonov, na vzhodnih in jugovzhodnih mejah se tudi precej velik del prebivalstva opredeljuje za etnične Ruse (<https://www.husj.harvard.edu/articles/language-status-and-state-loyalty-in-ukraine>). Slednje je tudi vplivalo na to, da se skozi volitve v zadnjih dveh desetletjih jasno izrisuje meja: proruski kandidati uživajo večinsko (a nikakor ne absolutno) podporo na vzhodu države ter proevropsko usmerjeni (zahteve za članstvo v evroatlantskih integracijah) na zahodu. Zanimivo je to, da slednje ni izključno pogojeno z jezikom in različno vpliva na rezultate ključnih volitev, saj imajo pomemben vpliv prav tako notranjepolitični procesi, uspešnost volilnih kampanj itd. A tudi v Ukrajini se skozi zadnje desetletje jasno kaže trend obračanja proti zahodnim integracijam, medtem ko Rusiji vpliv polzi iz rok. Ta dinamika je z letom 2014, tj. z rusko aneksijo Krima in destabilizacijo vzhodnih regij Donbasa, dobila pospešek: če se je leta 2013 v javnomnenjskih raziskavah 40 odstotkov Ukrajincev opredeljevalo za članstvo v EU (ter 37 odstotkov za carinsko unijo z Rusijo), se je delež prvih do 2019 povzpел do 59 odstotkov, za integracijo z Rusijo pa proporcionalno upadel na 19 odstotkov (https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/02/FOR-RELEASE-2021-November-Survey-of-Residents-of-Ukraine_ENG.pdf).

Kremeljska politična elita nima učinkovitega odgovora na omenjeno dinamiko zadnjih dveh desetletij: potem ko je poskus politične (se še kdo spomni Skupnosti neodvisnih držav, ohlapne politične organizacije, ki naj bi povezovala države nekdanje SZ?), gospodarske ter vojaško-obrambne prostovoljne (re)integracije postsovjetskega prostora propadel, je Rusiji preostalo samo še eno sredstvo: konvencionalna vojaška sila. Pristop 19. in prve polovice 20. stoletja, ko si je lahko ena država vojaško prisvojila (en del) ozemlja, nato pa z diplomatsko-političnimi sredstvi dosegla priznanje novega »statusa quo«. Seveda povsem mimo mednarodnopravnih norm in zavezujočih pogodb, vzpostavljenih v mednarodnih odnosih po 2. svetovni vojni. To je zgodba Krima, kjer je Rusija s takšno strategijo uspela, a to še ne pomeni, da bo uspešna v naslednjih podobnih poskusih. Prej bo prišlo do preobrata in se bo ta strategija obrnila proti Rusiji sami: protiruski družbeni sentiment bo v državah t. i. bližnje sosesčine samo naraščal, kar bo posledično vplivalo na politično dinamiko v teh državah in še hitrejšo oddaljevanje od Rusije. Če je Putin davno tega izjavil, da je bil »razpad Sovjetske zveze največja geopolitična katastrofa 20. stoletja«, je invazija na Ukrajino prej epilog tega procesa in nikakor ne vzvratna repriza.

Kuhanje žabe: politično gospodarsko nazadovanje odznotraj

Ob predstavljenem upadu vpliva Rusije v njeni neposredni bližini se je potrebno dotakniti tudi nekaterih ključnih notranjepolitičnih in družbenih procesov znotraj Rusije v zadnjem desetletju, saj so ti pomembni tako z vidika razumevanja invazije na Ukrajino kot tudi ocen vpliva vojne na prihodnost Rusije.

Rusija je v prvih letih 21. stoletja (vse tja do globalne finančne gospodarske krize 2008/2009) veljala za vzhajajočo zvezdo svetovnih odrov – na krilih visokih cen energentov in davčnih reform je Kremelj odplačal ves zunanji dolg, beležil visoko gospodarsko rast ter se povezoval znotraj hitrorastočih držav v razvoju, t. i. BRIC(S). Znotraj države se je postopno krepilo zaupanje v delovanje družbenih (pod)sistemov, gospodarsko stabilnost ter izgradnjo države blaginje (Guriev idr. 2011 (<https://alpinabook.ru/catalog/book-rossiya-posle-krizisa/>)). Putin je užival izjemno podporo prebivalstva. Strukturno je to dinamiko prekinila finančna kriza, ki je v mnogih državah v razvoju pustila večje in daljnosežnejše posledice kot v razvitih državah, in Rusija tu ni bila izjema. A večji notranji premiki so se začeli dogajati okrog 2011/2012, ko se je Putin odločil ponovno kandidirati na predsedniških volitvah (po štiriletnem obdobju na položaju predsednika vlade), kar je naletelo na prvi večji odpor civilnega dela prebivalstva, ki je v tej potezi videlo nazadovanje – tako v demokratičnem kot tudi družbenogospodarskem smislu. Sledili so množični protesti, poskusi dialoga z oblastjo (zanimivo, z aktivno udeležbo tudi

nekaterih vidnih Putinovih sopotnikov iz obdobja prvega desetletja vladanja), ki pa so se končali neuspešno. Dogajanje pa se je nadaljevalo z zaostrovanjem zakonodaje na mnogih področjih ter še večjimi, obsežnejšimi in sistemskimi kršitvami človekovih pravic, zapiranjem medijskega in političnega prostora (takrat se recimo v zakonodaji pojavi termin t. i. tujih agentov, kar je zakonsko predpisana oznaka za civilno-družbeno organizacijo ali medij, ki prejema financiranje iz tujine, ne glede na obseg financiranja).

Oligarhi Jelcinove ere so bili bodisi podrejeni novim oblastem bodisi izgnani/zaprti (Hodorkovski, Berezovski, idr.); delno so jih nasledili novi, ki so bistveno bolj osebno povezani s Putinom in so prišli do premoženja že ob koncu prvega desetletja vladanja. Gospodarsko je Rusija začela nazadovati. V obdobju po 2009 je rusko gospodarstvo v povprečju raslo dvakrat počasneje kot gospodarstva EU; ob dejstvu, da je rusko gospodarstvo občutno šibkejše in manj konkurenčno od evropskega to kaže na to, da se je v tem obdobju sistemski razvojni razkorak med Rusijo in gospodarstvom EU kot osrednjim trgovinskim partnerjem samo še povečal. Tudi vse napovedi, narejene še pred pandemijo covid-19 in invazijo na Ukrajino, so kazale na zelo počasno rast ruskega gospodarstva, kar se neposredno odraža tudi na kupni moči in življenjskem standardu (<https://denismancevic.com/2018/05/21/ruska-gospodarska-ruleta/>).

Obsežne gospodarske sankcije Zahoda, mednarodnopolitična izolacija ter financiranje vojne v Ukrajini bodo že omenjene gospodarske in socialne tendence še močno okrepile: čeprav je Rusija energetska velesila, je njeno gospodarstvo življenjsko odvisno tako od dotoka zahodnih tehnologij in informacijskih sistemov kot tudi od kapitala. Vrednost neposrednega uvoza blaga in storitev iz EU predstavlja okrog 20 odstotkov ruskega BDP, vendar je indirektni vpliv še vsaj enkrat večji. Torej bo s sankcijami srednje- in dolgoročno prizadetega okvirno 50 odstotkov ruskega BDP, to pa je že vpliv, ki ga nobena država v 21. stoletju ne more čez noč nadomestiti. Nedvomno bodo v naslednjih tednih in mesecih sledili poskusi vzpostavitve »kvazi« sodobne avtarkije, podprte s propagandnimi slogani »vse zmoremo sami« in »*made in Russia*«. A ne smemo se slepiti: najboljši približek avtarkije vidimo v Severni Koreji, skorajda povsem zaprti pred zunanjim svetom, in vemo, kako strašanske posledice za prebivalstvo ima takšna politika.

V uvodu omenjeni Zygar s pomočjo dnevniških zapiskov slikovito opisuje dožemanje realnosti Nikolaja II., zadnjega ruskega carja. Medtem ko je carska Rusija družbeno postopno razpadala po koččih, anarhisti so izvajali atentate na ministre in visoke državne uradnike skorajda z mesečno frekvenco, gospodarstvo pa čutilo hude posledice vojn, je bil on bolj zaposlen z družinskimi čajankami. O dogajanju v Moskvi, ki je takrat že postajala neuradna gospodarska in politična prestolnica, ni imel veliko pojma, tja je potoval bolj poredkoma, vsa poročanja in opozorila najbližjih vladnih sodelavcev pa gladko zanemarjal.

Ko sem že po začetku invazije na Ukrajino videl televizijski posnetek, na katerem Putin ob skodelici čaja kramlja o vsakodnevnih tegobah s skupino stevardes domačega letalskega prevoznika Aeroflot, sem se nehote spomnil na omenjeno prigodo zadnjega ruskega carja. Vsaka podobnost je seveda naključna, a pomenljiva. Kajti današnja Rusija, največja multietnična država na svetu, stopa po poti, ki je bila že večkrat prehojena. Z vojaško agresijo na Ukrajino se je kremeljski pohod v neznano spremenil v tek. A če vemo, kam je Rusija krenila po letu 1917, kot tudi kakšne posledice je imela vojaška avantura v Afganistanu za SZ, nas lahko upravičeno skrbi. Dogajanje zadnjih tednov nam namreč ponuja številne argumente v prid tezi, da smo sredi največjih sprememb mednarodnega reda po 2. svetovni vojni ter obenem ponovni prelomnici v ruski zgodovini.